

3. Галушко В. Ефективність сільськогосподарських підприємств і зростання продуктивності праці в сільському господарстві / В. Галушко, С. Дем'яненко, Б. Брюнер. – К.: Ін-т економічних досліджень та політичних консультацій в Україні, 2003. – 26 с.

4. Лиссисса А. Анализ оболочки данных (DEA) – современная методика определения эффективности производства / А. Лиссисса, Т. Бабачева. – Halle: Institute of agricultural development of central and Eastern Europe, Germany, 2003. – 32 p.

5. Coelli T. An introduction to efficiency and productivity analysis / Coelli T., Rao D.S.P., George E. Battese. Centre for Efficiency and Productivity Analysis, University of New England, Armidale, N.S.W. – Australia : Kluwer Academic Publishers, 1998. – 456 p.

6. Прядко В. В. Теоретико-методологічні аспекти ефективності сільськогосподарського виробництва / В. В. Прядко // Економіка АПК. – 2003. – № 10. – С. 69-77.

7. Farrell M. J. The measurement of productive efficiency / M. J. Farrell // Journal of the Royal Statistical Society. 1957. – Series A. (General). – Vol. 120. – No. 3. – P. 253–181.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2016 р.

*

УДК 332.2: 631.1: 339

*В.М. ДАВИДЕНКО, здобувач
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"*

Особливості сільськогосподарського землекористування у країнах Європейського Союзу

Постановка проблеми. З обранням Україною європейського вектора інтеграції значно актуалізувалися розвідки науковців щодо особливостей розвитку сільського господарства в країнах Європейського Союзу. Не менш важливими є дослідження питань щодо ефективності використання земель сільськогосподарського призначення європейськими фермерами як основного базису їхньої господарської діяльності. За рівнем розвитку аграрного сектору Україна значно поступається європейським країнам. У цьому зв'язку досвід країн ЄС може служити дороговказом ефективного й раціонального використання сільськогосподарських земель та бути орієнтиром для організації належної сільськогосподарської практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжний досвід розвитку земельних відносин та практика ефективного використання земель у сільському господарстві висвітлені у працях вітчизняних учених, а саме: Л.П. Альошкіної [1], Т.О. Князькової [2],

О.М. Онищенко [3], Т.О. Осташко [4], П.Т. Саблука [5], Ю.М. Хвесик [6], О.В. Ходаківської [7, 8], О.В. Шкурювата [9] й ін. Серед зарубіжних учених даному питанню присвятили свої дослідження Р. Сяян [10], Дж. Свінен [11, 10], Л. Кнопс [11], М. Перрі [12], Л. Сардоніні [12], Д. Вяггі [12] та ін. Проте сучасні умови вимагають поглибленого вивчення питань щодо концентрації сільськогосподарських земель, її впливу на ефективність господарювання, зокрема обсяги виробництва валової продукції. Недостатньо дослідженими залишаються питання щодо впливу розмірів землекористувань на напрями спеціалізації фермерських господарств тощо.

Мета статті – розкрити особливості сільськогосподарського землекористування у країнах Європейського Союзу в контексті необхідності адаптації вітчизняної сільськогосподарської практики до умов ЄС.

Методологія дослідження спирається на закони діалектики, ключові положення теорій розміщення, спеціалізації й концентрації, а також теорії інституційних змін.

© В.М. Давиденко, 2016

Виклад основних результатів дослідження. У країнах ЄС спостерігаються тенденції до збільшення площ земельних угідь фермерських господарств їхнім укрупненням. За даними Євростату середній розмір ферми зростає на 3,8% щорічно [13]. Ці закономірності зберігаються протягом останніх десяти років, починаючи з 2005 року [11, 12].

У 2013 році середній розмір фермерського господарства в ЄС-28 збільшився до 16,1 га проти 14,4 га у 2010-му, або на 11,8%. Основною причиною, що зумовила зростання середньої площі господарств, стало їхнє укрупнення. У результаті кількість фермерських господарств за досліджуваній період зменшилася на 11,5% [14].

У 2013 році в ЄС-28 налічувалося 10,8 млн фермерських господарств. Площа сільськогосподарських угідь, що знаходиться в їхньому користуванні, становить майже

175 млн га (або 40% від загальної площі земельних угідь) [13, с. 32].

Нині найбільший середній розмір сільськогосподарських угідь мають фермерські господарства Чехії – 133 га та Великобританії – 94 га. Найменші середні розміри зафіксовано у господарствах Румунії, Кіпру й Мальти – до 10 га.

У міжнародному порівнянні фермерські господарства ЄС залишаються невеликими (рис. 1), що зумовлено відмінностями в кліматі, топографії, структурі ґрунтового покриву, особливостями виробничої структури і національними традиціями. Проте офіційні статистичні показники щодо розміру землекористувань окремих господарських одиниць не завжди відповідають дійсності, оскільки вони неспроможні відобразити біполярні структури, де велика кількість дрібних ферм співіснує з досить великими господарськими структурами [10].

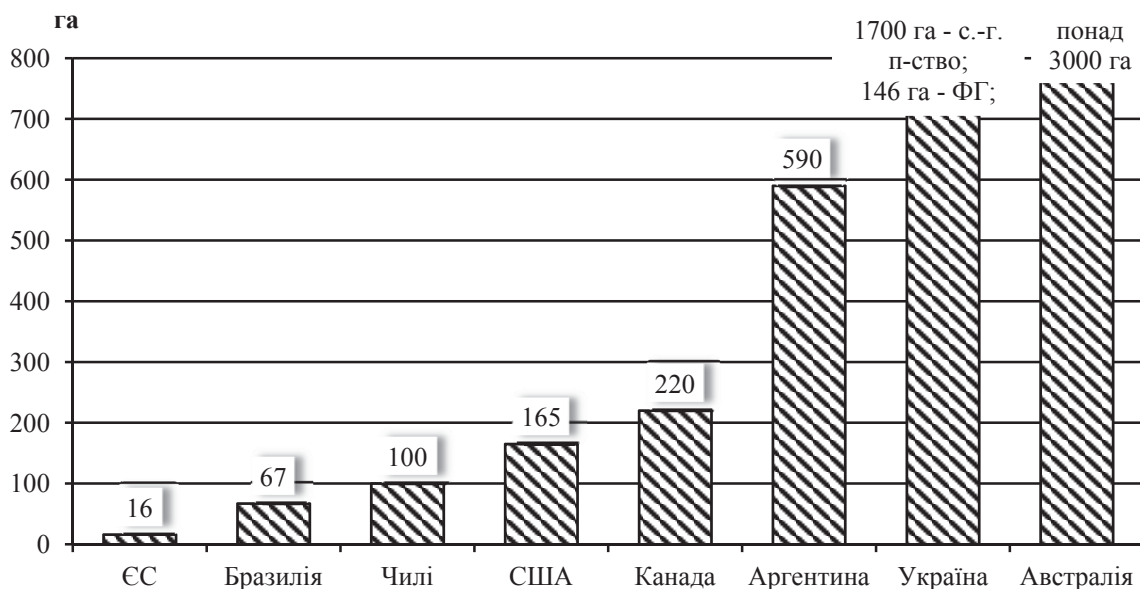

Рис. 1. Середній розмір фермерського господарства в окремих країнах світу, га

Джерело: http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/rural-development/2013/ch2_en.pdf.

В ЄС-28 близько 70% усіх фермерських господарств ведуть господарську діяльність на площі сільськогосподарських угідь, що не перевищує 5 га, та лише 3% з них мають більше 100 га. Третина господарств має у своєму землекористуванні від 5 до 100 га угідь (рис. 2).

Незважаючи на велику кількість, фермерські господарства з площею меншою 5 га використовують лише 7% сільськогосподарських угідь, тоді як на невелику групу гос-

подарств (3%) з розміром землекористувань понад 100 га припадає 50% усіх земель сільськогосподарського призначення.

У європейській практиці найбільш вживаним методом визначення розміру господарства є показник фізичного розміру ферми (площа сільськогосподарських угідь) й економічний розмір (обсяг виробленої валової продукції). Таким чином, важливим індикатором, який досить поширений в ЄС і характеризує розмір фермерського господарства,

є обсяг валової продукції, що виробляється господарством протягом звітного або маркетингового року [7]. Слід зазначити, що обсяг сільськогосподарського виробництва в

ЄС-28 збільшився (в поточних цінах) на 15,9% у період з 2007 по 2013 рік та на 7,5% із 2010 по 2013 рік (рис. 3).

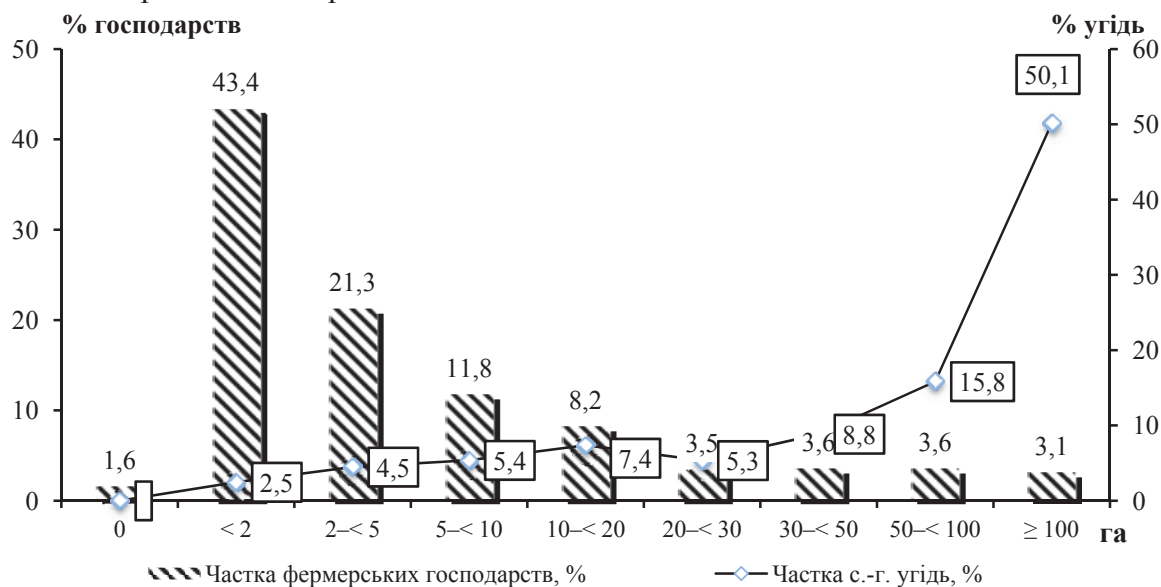

Рис. 2. Групування фермерських господарств ЄС-28 за розміром землекористувань, 2013 р. (частка господарств, %)

Джерело: Eurostat, 2016 (online data code: ef_kvaareg).

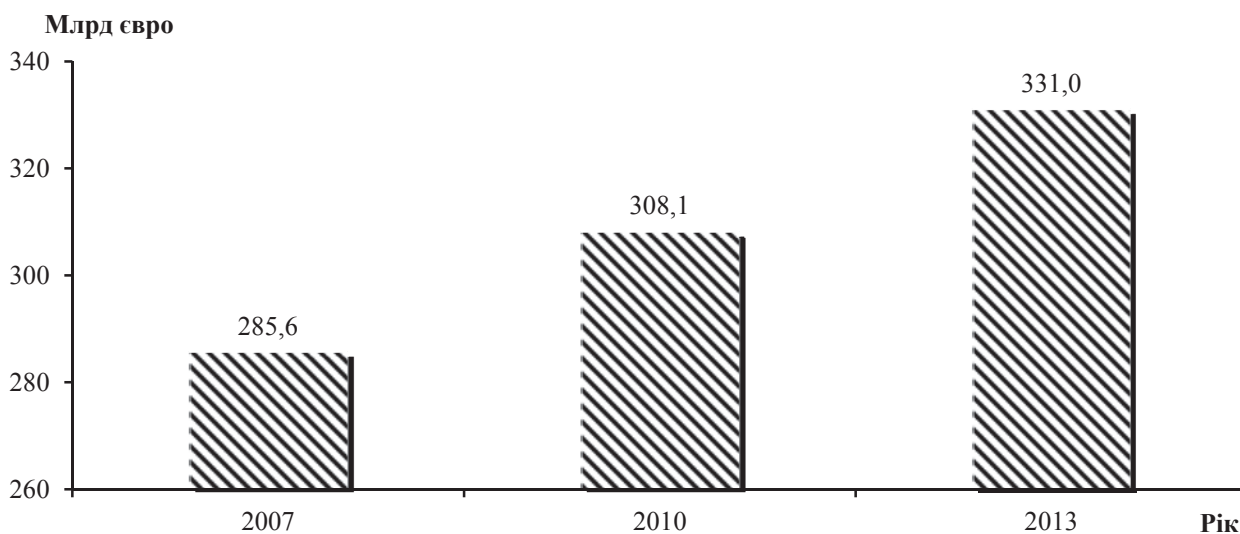

Рис. 3. Виробництво валової продукції фермерськими господарствами ЄС-28, млрд грн

Джерело: Eurostat, 2016 (ef_kvaareg).

У країнах ЄС переважають невеликі за обсягами виробленої валової продукції господарства (рис. 4). Зокрема, близько 40% фермерських господарств виробляє менше 2 тис. євро валової продукції з розрахунку на одну ферму. Трохи більше 15% господарств виробляють від 2 до 4 тис. євро і лише близько 1% мають більше 500 тис. євро з розрахунку на одне господарство.

Слід зазначити, що 34% валової продукції сільського господарства припадає на 1% господарств, що мають обсяги виробленої валової продукції понад 500 тис. євро на ферму в рік. Приблизно стільки ж припадає на групу господарств з обсягами виробництва від 100 до 500 тис. євро (рис. 5).

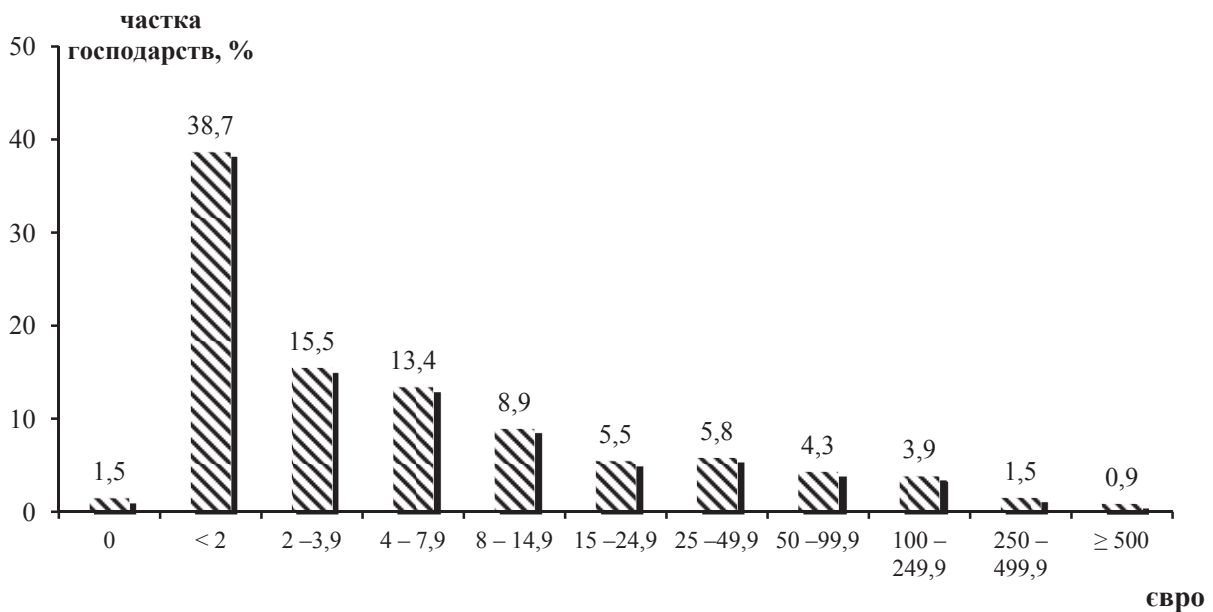

Рис. 4. Групування фермерських господарств ЄС-28 за обсягом виробленої валової продукції (SO), 2013 р. (частка господарств, %)

Джерело: Eurostat, 2016 (online data code: ef_kvecsleg).

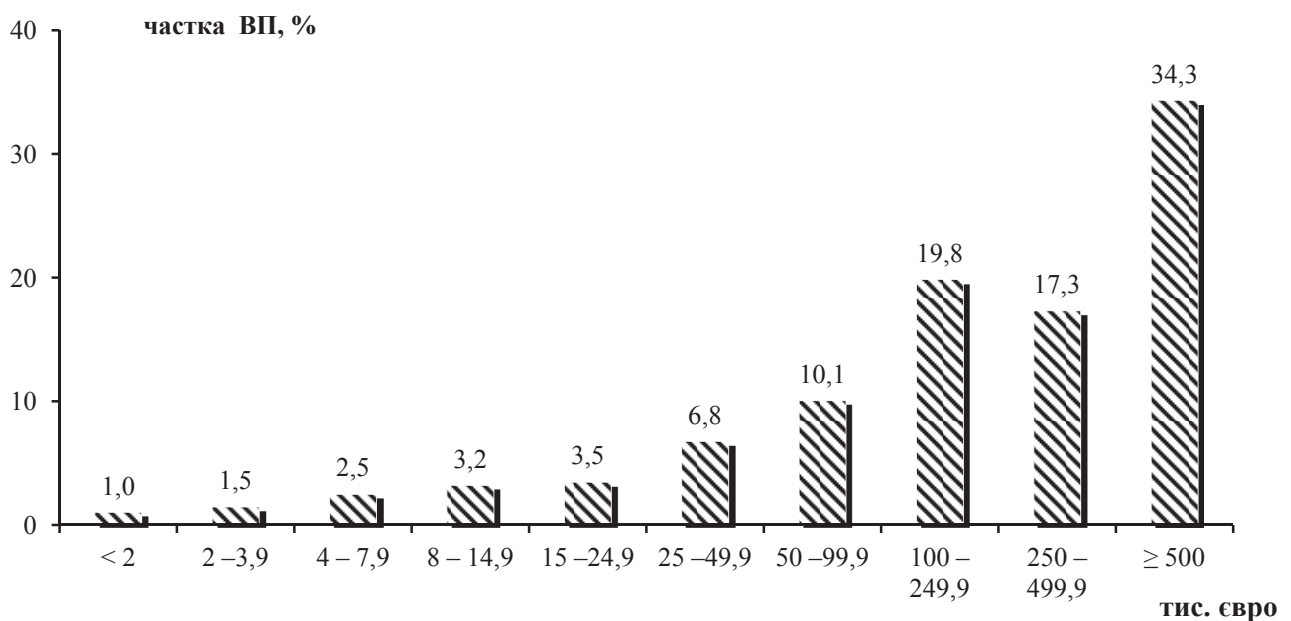

Рис. 5. Розподіл виробленої валової продукції фермерськими господарствами ЄС-28, 2013 р. (частка валової продукції, %)

Джерело: Eurostat, 2016 (online data code: ef_kvecsleg).

У країнах ЄС структура фермерського господарства досить неоднорідна [7]. В основному переважають господарства, що спеціалізуються на рільництві, вирощуванні багаторічних насаджень, пасовищному скотарстві та спеціалізованому свинарстві й птахівництві (рис. 6).

Статистика Європейського Союзу виокремлює різні типи спеціалізації фермерсь-

ких господарств, що визначаються за основним видом продукції, яка виробляється (згідно з Методикою, затвердженою Постановою ЄС № 1242/2008). У разі якщо ферма багатогалузева, тип спеціалізації визначається тією продукцією, яка займає 2/3 загального обсягу структури виробництва. Виокремлюють 9 основних типів спеціалізації – зернове господарство, загальне землеробст-

во, овочівництво, садівництво, молочне скотарство, пасовищне скотарство, спеціалізоване свинарство, спеціалізоване птахівницт-

во, змішане господарство. Однак допускається також інша класифікація.

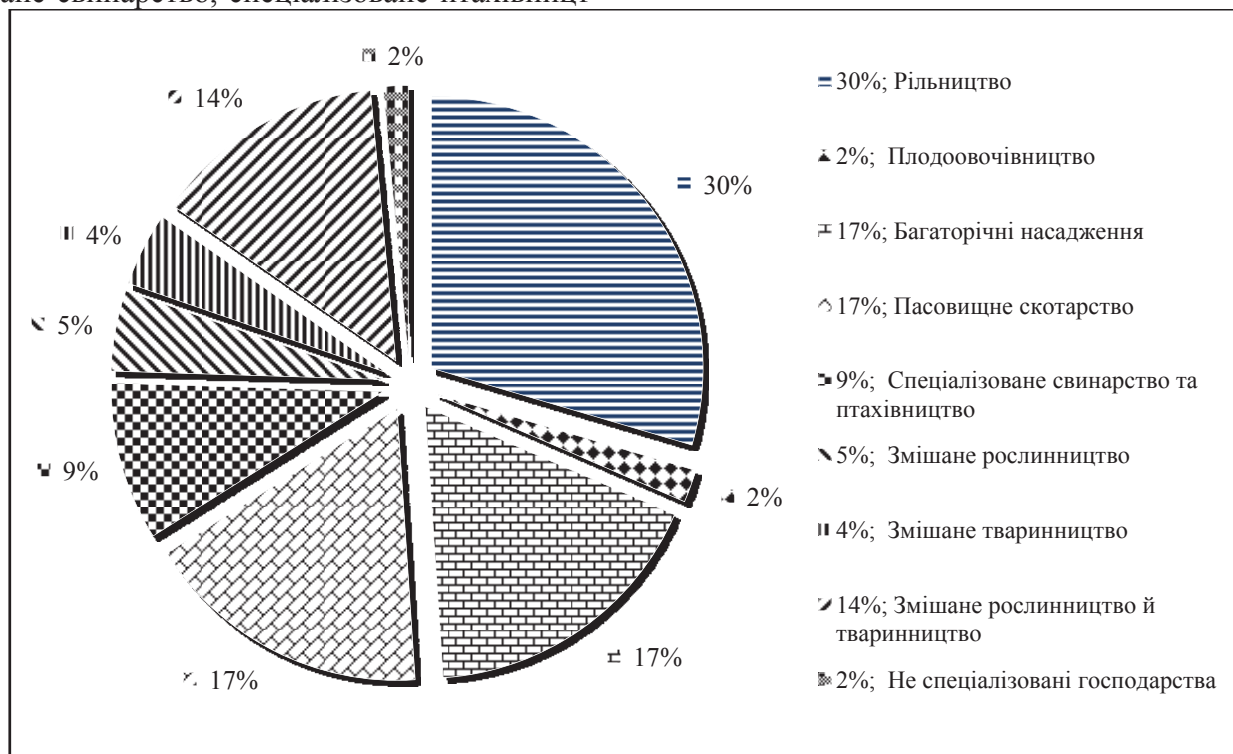

Рис. 6. Розподіл фермерських господарств ЄС-28 залежно від типу їх спеціалізації, 2013 р.

Джерело: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.

Спеціалізація фермерських господарств у країнах ЄС змінюється залежно від розміру їхнього землекористування.

Групування фермерських господарств залежно від розміру землекористувань виявило різні зміни щодо напрямів їхньої спеціалізації. Так, господарства, які не мають у користуванні сільськогосподарських угідь, спеціалізуються, в основному, на вирощуванні птиці та свиней. За обсягами виробленої валової продукції такі ферми, залежно від їх регіонального розміщення, можуть бути досить великими. Наприклад, у країнах – старих членах ЄС, понад 20% фермерських господарств, що спеціалізуються на вирощуванні свиней і птиці, забезпечують виробництво валової продукції понад 500 тис. євро на ферму щорічно. На противагу цьому, 80-90% фермерських господарств із вирощування птиці й свиней у країнах, що приєдналися до ЄС у період із 2004 по 2007 рік, виробляють валової продукції менше 2 тис. євро на ферму в рік [15, с.27].

Другий за значимістю напрям спеціалізації господарств, які не мають у своєму зем-

лекористуванні сільськогосподарських угідь та ведуть господарську діяльність в інтенсивних закритих системах або з випасанням тварин на землях загального користування, що не належать фермерському господарству, є пасовищне скотарство.

Як показали результати досліджень, невеликі господарства, що налічують у своєму землекористуванні до 5 га сільськогосподарських угідь, є найбільш диверсифікованими. Вони, як правило, спеціалізуються на вирощуванні багаторічних насаджень (виноградники, фруктові й оливкові), рільництві, або ж практикують поєднання різних напрямів спеціалізації, включаючи змішане рослинництво і тваринництво (рис. 7).

У міру того як розмір ферми зростає, частка господарств, що спеціалізуються на рільництві та пасовищному скотарстві, збільшується, тоді вирощування овочевих культур, свиней і птиці та диверсифікація сільськогосподарської діяльності стають менш привабливими для фермерів (рис. 8).

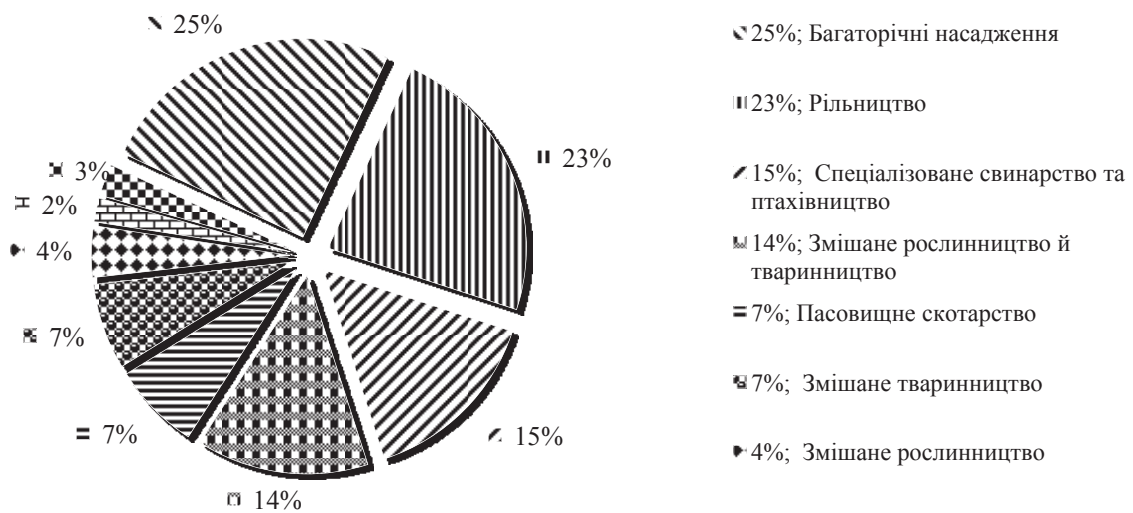

Рис. 7. Напрями спеціалізації фермерських господарств ЄС-28, з розміром землекористувань до 5 га, 2013 р.

Джерело: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.

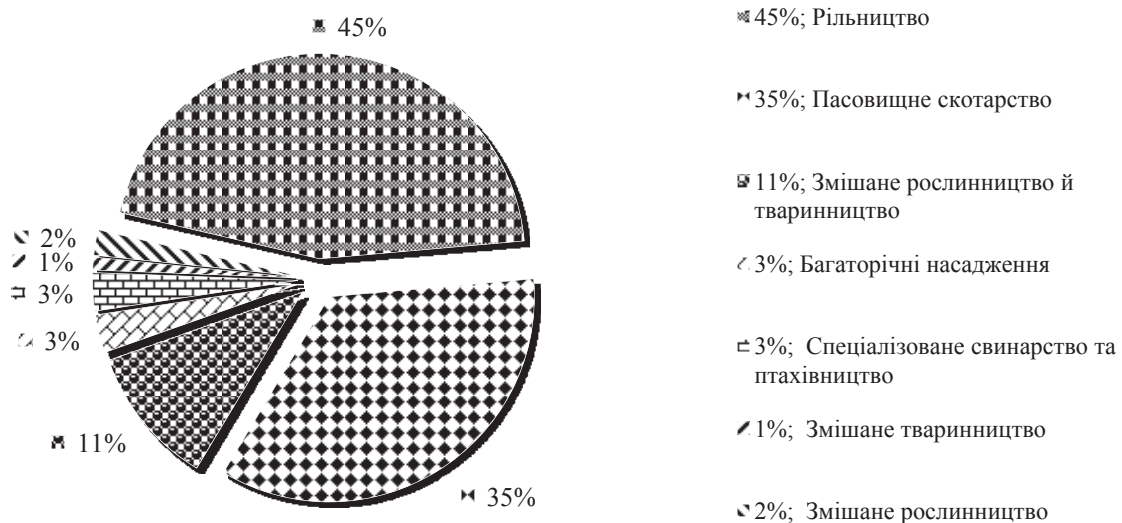

Рис. 8. Напрями спеціалізації фермерських господарств ЄС-28, з розміром землекористувань понад 100 га, 2013 р.

Джерело: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.

Висновки. Для України, у зв'язку з обранням нею євроінтеграційного вектора розвитку, вивчення досвіду країн Європейського Союзу є надзвичайно важливим і актуальним. Незважаючи на кардинальні відмінності, що мають місце в особливостях розвитку сільського господарства України та країн ЄС, а також структурі діючих фермерських господарств і напрямів їх спеціалізації, вважаємо за доцільне поступово запроваджувати у практику вітчизняного агрогосподарювання європейські принципи й стандарти.

Результати досліджень показали, що суттєвою проблемою адаптації вітчизняного сільського господарства до умов САП може стати невідповідність українських організаційно-правових форм господарювання до тих, що функціонують у країнах Європейського Союзу. Домінантними у структурі аграрного сектору ЄС є індивідуальні фермерські господарства, які, незважаючи на порівняно невеликі розміри, характеризуються високою технічною й технологічною оснащеністю. Слід також зазначити, що невеликі розміри європейських агроформувань не є

перешкодою їх потужного експортного потенціалу.

Адаптація українських господарств до умов ЄС здійснюється без урахування основоположних організаційно-економічних чинників, що лежать в основі формування та функціонування фермерських господарств

ЄС. Для більшості українських агроформувань надзвичайно важливою залишається проблема щодо визначення оптимального розміру землекористувань, що значно актуалізується у зв'язку з можливим запровадженням ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Список використаних джерел

1. *Альошкіна Л.П.* Зарубіжний досвід розвитку земельних відносин: можливості застосування в Україні / Л.П. Альошкіна // Інноваційна економіка. – 2012. – № 3(29). – С. 291–294.
2. *Князькова Т.О.* Німецький досвід управління земельними ресурсами / Т.О. Князькова // Економічна теорія та економічна історія: 36. наук. праць. – 2009. – Вип. 6 (23). – Ч.1. – С.312–319.
3. *Онищенко О.* Зрушення в організаційній структурі сільськогосподарських підприємств / О. Онищенко // Економіка України. – 2004. – № 11. – С. 58–68.
4. *Осташко Т.О.* Сільське господарство в умовах СOT і ЄС / Т.О. Осташко. – К.: Інститут сільського розвитку, 2005. – 70 с.
5. *Саблук П. Т.* Аграрний сектор в умовах членства України у Світовій організації торгівлі: здобутки і перспективи / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2012. – № 3. – С.3–8.
6. *Хвесик Ю.М.* Формування механізмів інституціонального забезпечення сталого землекористування: зарубіжний досвід / Ю.М. Хвесик // Економіка природокористування і охорони довкілля. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – С. 340–347.
7. *Ходаківська О.В.* Ринки земель сільськогосподарського призначення в країнах ЄС: можливості використання досвіду в Україні / О.В. Ходаківська // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 30–36.
8. *Ходаківська О.В.* Орендні земельні відносини: досвід країн ЄС та вітчизняна практика / О.В. Ходаківська // Економіка і організація управління. – 2014. – № 1(17) – 2 (18). – С. 297–303.
9. *Шкуропат О.* Досвід країн Європейського Союзу в державному управлінні земельними відносинами / О. Шкуропат // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – Вип. 3. – С. 186 – 197. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_201_3_24.
10. Institutional Factors Affecting Agricultural Land Markets. Factor market working paper / P. Ciaian, D.A. Kancs, J. Swinnen, K. Van Herck, L. Vranken. – Brussels : Centre for European Policy Studies, 2012. – 22 p.
11. *Swinnen J.* Land, labour and capital markets in European agriculture. Diversity under a common policy / J. Swinnen, L. Knops. – Brussels : Centre for European Policy Studies, 2013. – 384 p.
12. *Raggi M. L.* The effects of the Common Agricultural Policy on exit strategies and land reallocation / Raggi M., Sardonini L., Viaggi D. // Land Use Policy. – 2013. – P. 114-125.
13. Agriculture, forestry and fishery statistics. 2015 edition. Statistical books / Eurostat. – Luxembourg: Publications Office of European Union, 2016. – 206 p.
14. Farm structure statistics. Eurostat statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics.
15. Rural development in the EU. Statistical and Economic Information. Report 2013. – European Union, 2016. – 390 p.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2016 р.

* * *